

habentes, minora bona petimus: illa (in modo codicant) non abnuist, sed ea in super, quæ multo maiora sunt, largitur: quod tunc cum illa in terris operabatur, nos docebat, & quod reuera is sit qui liberat ab omni morbo, qui liberat à dæmonio quodcunque sit illud, & præstat uitã, & id sola gratia. Quod enim obsequium, quæ officia, curati illi & liberati, prius ei impenderant: Summo ergo patri propter se suamq; incõprehensibilem bonitatem, quam & nobis per filiũ suũ in spiritu suo manifestauit (nam qualis pater, talis filius, talis & spiritus eius) honor, & gloria, & gratiarum actio in omnia seculorum secula. Amen.

C A P V T Q V I N T V M.

Idens autem IESVS turbas, ascendit in montem: & cum sedisset, accesserunt ad eum discipuli eius, & aperiens os suum docebat eos, dicens: Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum. Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram. Beati qui lugent, quoniam ipsi conso-
 5 labuntur. Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur. Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. Beati mundo corde, quoniam ipsi deum uidebunt. Beati pacifici, quoniam filii dei uocabuntur. Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiã, quoniam ipsorum est regnum cælorũ. Beati estis cum maledixerint uobis ho-
 10 mines, & persecuti uos fuerint, & dixerint omne malũ aduersum uos mentientes, propter me: Gaudete & exultate, quoniam merces uestra copiosa
 35 est in cælis: sic enim persecuti sunt prophetas, qui fuerũt ante uos. ¶ Vos estis sal terræ: Quod si sal euauerit, in quo salietur? Ad nihilũ ualet ultra, nisi ut mittatur foras, & conculcetur ab hominibus. Vos estis lux mundi. 15
 Non potest ciuitas abscondi supra mōtem posita, neq; accendunt lucernã, & ponunt eam sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus, qui in domo sunt. Sic luceat lux uestra coram hominibus, ut uideant opera ue-
 36 stra bona, & glorificent patrem uestrum, qui in cælis est. ¶ Nolite putare, quoniam ueni soluere legem aut prophetas: non ueni soluere, sed adim- 20
 plere. Amen quippe dico uobis, donec tráseat cælum & terra, iota unum
 37 aut unus apex non præteribit à lege, donec omnia fiant. ¶ Qui ergo soluerit unum de mandatis istis minimis, & docuerit sic homines, minimus uocabitur in regno cælorũ: qui autẽ fecerit et docuerit, hic magnus uocabi-
 38 tur in regno cælorũ. ¶ Dico autẽ uobis, quia nisi abundauerit iustitia ue- 25
 39 stra plusquam scribarum & pharisæorum, non intrabitis in regnum cælo-
 rum. ¶ Audistis quia dictum est antiquis: Non occides: qui autẽ occide-
 rit, reus erit iudicio. Ego autem dico uobis: quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio. Qui autem dixerit fratri suo, racha: reus erit concilio.
 40 Qui autẽ dixerit, fatue, reus erit gehẽnæ ignis. ¶ Si ergo offers munus tu- 30
 um ad altare, & ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid aduersum te: relinque ibi munus tuum ante altare, & uade prius recõciliari fratri tuo, &

tuo, & tunc ueniens offeres munus tuum. ¶ Esto consentiens aduersario 41
 tuo cito dum es in uia cum eo: ne forte tradat te aduersarius iudici, et iudex
 35 tradat te ministro, & in carcerē mittaris. Amē dico tibi: non exies inde, do
 nec reddas nouissimum quadrantem. ¶ Audistis quia dictū est antiquis: 42
 Non mœchaberis. Ego autē dico uobis, quia omnis qui uiderit mulierem
 ad cōcupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo. Quod si ocu
 lus tuus dexter scādalizat te, erue eum, & proiice abs te: expedit enim tibi,
 40 ut pereat unum membrorum tuorum, quā totum corpus tuum mittatur
 in gehennam ignis. Et si dextera manus tua scandalizat te, abscide eam,
 & proiice abs te: expedit enim tibi, ut pereat unum membrorum tuorum,
 quā totum corpus tuum eat in gehennam. ¶ Dictum est autem: Qui 33
 45 uobis, quia omnis qui dimiserit uxorem suam, excepta fornicationis cau
 sa, facit eam mœchari: & qui dimissam duxerit, adulterat. ¶ Iterum audi
 stis quia dictum est antiquis: Non periurabis, reddes autem domino iura
 44 menta tua. Ego autem dico uobis non iurare omnino: neque per cœlum,
 quia thronus dei est: neque per terram, quia scabellum est pedum eius: ne
 50 que per Hierosolymam, quia ciuitas est magni regis. Neque per caput tu
 um iuraueris, quia nō potes unum capillum albū facere, aut nigrum. Sit au
 tem sermo uester, est est, non non: quod autem his abundantius est, à ma
 lo est. ¶ Audistis quia dictum est: Oculum pro oculo, dentem pro dente. 45
 Ego autem dico uobis, non resistere malo: sed si quis te percusserit in dexte
 55 ram maxillā tuam, præbe illi & alteram: & ei qui uult tecum in iudicio con
 tendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & palliū: & quicūque te anga
 riauerit mille passus, uade cum illo & alia duo. Qui autem petit à te, da ei:
 & uolenti mutuare à te, ne auertaris. ¶ Audistis quia dictum est: Diliges 4 6
 60 proximū tuū, & odio habebis inimicum tuū. Ego autem dico uobis: Dili
 gite inimicos uestros, benefacite his qui oderūt uos, & orate pro perseque
 tibus & calumniantibus uos: ut sitis filii patris uestri, qui in cœlis est, qui so
 lem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos.
 Si enim diligitis eos, qui uos diligunt: quā mercedem habebitis? Nōne
 & publicani hoc faciunt? Et si salutaueritis fratres uestros tantum, quid am
 65 plius facitis? Nōne & ethnici hoc faciūt? ¶ Estote ergo uos perfecti, sicut 47
 & pater uester cœlestis perfectus est.

ANNOTATIONES BREUES XXXV. CIRCA LITERAM CAP. V.

5	possidebunt κληρονομήσουσι	8	mundo οἱ καθαροὶ	11	malum * ῥῆμα
	hæreditabunt, hæredes erunt		mundi, puri		uerbum
5	consolabuntur παρακληθήσονται	10	maledixerint ὀνειδίσωσι	14	euanuerit μωρανθή
	palliūum		exprobrauerint		infatuatum fuerit insipidum fuerit

16	lucernam λύχνον	29	racha ῥακά	52	est est ναί ναί
17	candelabrum τὴν λυχνίαν	29	concilio συνεδρίῳ	54	percusserit ῥαπίσει
17	ut luceat καὶ λάμπει		confessui προσφύσει		alapa ceciderit πρέπον ἀντὶ
	& lucet	30	offers προσφέρει	55	præbe illi. πρέπον ἀντὶ
20	soluere καταλύσει		fubiunctiuum		uerte illi
	dissoluere, & infra.	32	reconciliari διαλλάγηθαι	56	angariauerit ἀγγαρεύσει
21	amen quippe ἀμήν ᾄ		reconciliare		coëgerit
22	Qui ergo ὁ ἐστὶν οὗτος	33	imperatium	57	mille passus μίλιον ἑρ
	quicumque ergo		offer	57	milliarium unum
22	soluerit λύσει	33	consentiens ἑνοῶν		cum illo - & alia
24	Qui autem ὁ ἐστὶν ἄλλος		beneuolus	61	calumniantibus ἐπηρεαζόντων
	quicumque autem	38	eam		offendentibus
	& infra.		cum ea	63	habebitis ἔχετε
25	dico autem λέγω ᾄ	40	usitatus		præfens
	dico enim		quàm totum καὶ μὴ ὅλον	65	& ethnici καὶ οἱ τελευῶντες
28	irascitur fratri suo * ἐκῆ	43	& non totum & infra.	66	& publicani καὶ οἱ τελωνῆες
	temere.		eat βληθῆ		cœlestis τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς
	sine causa		mittatur		qui in cœlis est

COMMENTARIUS IN CAPVT QVINTVM.

34

Vm tanta uirtus ad illuminationē & sanitatē populorum de illo exire,
 multitudine turbæ premi nolēs, aut potius altioris uitæ documenta cō-
 modius præbere uolēs, ascēdit in montē, quò secuti sunt eum discipuli
 eius, & cœpit docere eos, ut aperit Matthæus, dicens. ¶ Videns autē
 IESVS turbas, ascendit in montē. Et cum sedisset, accesserūt ad eum discipuli eius. Et
 aperiens os suū, docebat eos, dicēs: Beati pauperes spiritu, quoniā ipsoꝝ est regnum
 cœlorum. Beati mites, quoniā ipsi possidebunt terrā. Beati qui lugēt, quoniā ipsi con-
 solabuntur. Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiā, quoniā ipsi saturabuntur. Beati mise-
 ricordes, quoniā ipsi misericordiā cōsequenter. Beati mūdo corde, quoniā ipsi deum
 uidebunt. Beati pacifici, quoniā filij dei uocabuntur. Beati qui persecutionem patien-
 tur propter iustitiā, quoniā ipsoꝝ est regnum cœlorū. Beati estis, cum maledixe-
 rint uobis homines, & persecuti uos fuerint, & dixerint omne malum aduersum uos
 mentientes, propter me. Gaudete & exultate, quia merces uestra copiosa est in cœ-
 lis. Sic enim persecuti sunt prophetas, qui fuerūt ante uos. ¶ Duæ sunt uitæ: una cō-
 sistit in agendo, quam dominus in planitie inter turbas manens, sanando & benefaci-
 endo monstrabat: altera in contemplando, quam solus, aut certe cum paucis in mon-
 tem profectus, declarabat. Hæc in sublimē semper cogitatum rapit, & deo unit: illa,
 cogitatum

cogitatū ad humilia & ad proximum, sed semper ad bonū deprimūt. Ad contemplatū uā pauci ascendūt: in actiua autē nihil prohibet multos in imo morari. Sed quales de-
 cet esse dei in mōte contēplatores? Pauperes spiritu, mites spiritu, lugētes spiritu, eū-
 rientes spiritu, misericordes spiritu, mūdōs spiritu, pacificos spiritu, patiētes spiritu in
 afflictionibus, & bonorū direptionibus, in cōuicijs, opprobrijs et maledictis propter
 deum. Et hos omnes dicit saluator noster beatos, & copiosam mercedē gratiæ suæ il-
 los manere, quā inde percepturi sunt, sed eo maxime quod ipsius sunt imitatores, qui
 hæc omnia in ueritate erat. Pauperes corpore, sunt qui se norūt nihil habere quod ad
 necessitatem corporis pertineat, nisi ab alio, sed cognoscūt se uerē mendicos, & ex se
 omniū corporaliū bonorū prorsus egētes. Pauperes autē spiritu, sunt qui intelligūt
 se nihil habere quod spectet ad mentē, nisi ab alio, sed agnoscūt se uere mendicos, &
 ex se omniū bonorū spiritualiū egētes. Et absq; ulla proportione, magis se humili-
 ant ante deū, qui diues est in omnes, & implet omnē spiritū, quā pauperes corpore
 ante diuitē terrenū. Et hæc paupertas & mendicitas spiritus, est profundissima humili-
 tas, et sui ipsius ante deū (ut sic dicā) nihilitas animo cōcepta: nihil prorsus sibi tribuēs,
 sed omnia in deū referēs, cuius hæc sunt bona, quæ secundū dispensationē carnis as-
 sumptæ, tāta fuit in CHRISTO, quanta esse potuit, id est maxia: & hæc fuit exēplaris,
 ideoq; dicebat: Discite à me, quia mitis sum & humilis corde. De hac quoq; pauper-
 tate id apte intelligi potest: Ego autē mendicus sum & pauper. Et id: Ad nihilū redu-
 ctus sum. Lugētes mūdani, dicunt qui ob iōrdinatiōes mūdi, ut sterilitates, pestes, bel-
 la, bonorū terrenorū iacturas, ac direptiones dolere solēt. Lugētes autē spirituales, qui
 ob inordinationes in deū, ut cū sterilitates animarū, cū pestes, cum bella, cū iacturæ &
 perditiones bonorū spiritualiū accidūt. Sterilitas famēsq; animarū, paucitas aut defe-
 ctus sanctæ & spiritualis doctrinæ atq; intelligentiæ. Pestes, hæreses, & uitiorū collu-
 tines. Bella, dæmonia mundū deprimentia, aut etiā illi præualētia. iacturæ & direptio-
 nes, apostasiæ & à fide discessiones. Mites corpore, sunt qui uultu māsuēdinem, &
 in deū pietatē, & in omnes homines beneuolentiā præ se ferunt. Mites spiritu, qui re-
 uera sunt tales mente. Sed quis unquam hominū fuit domino spiritu mitior, erga de-
 um piētiōr, erga omnē hominem beneuolentiōr ac etiam beneficentiōr, ut qui pro
 omnibus mori uoluit, & omnes redemit: maxime uero qui dono redemptionis non
 fuerint ingrati? Et hoc charisma, quod non nisi humilibus, qui pauperes sunt spiritu,
 præstatur, nomine mititatis, mansuetudinis, pietatis, charitatis & dilectionis, ac huius
 modi celebratur. Qui esuriūt corpore, corpus cibo corporali, & cibo mundi impleri
 desyderant. At qui esuriunt spiritu, desyderant animā cibo spirituali & cibo dei, quæ
 est iustitia eius, repleti: hæc autem est implere uoluntatem & sancta mandata eius. Id
 quod CHRISTVS super omnes diligentissime executus est, qui de suo patre loquēs,
 qui super omnia deus est, ait: Ego quæ placita sunt ei, facio semper. Misericordes tem-
 poraliter, corpore uisitant infirmos, potant sitiētes, pascunt famelicos, nudos operiūt,
 adeunt incarceratos, redimunt captiuos, sepeliūt mortuos. Sed misericordes spiritu,
 hæc omnia spiritualiter faciunt. Infirmos fide suscipiunt, sanantq;. Sitiētes & fameli-
 cos reficiunt sciētia, iustitiāq; dei. Nudos fide, id est infideles, fide uestiunt. Incarcera-
 tos & à diabolo in captiuitatem abactos sanctis suffragijs adeunt, & è carcere mortis
 & diaboli educunt. Mortuos peccato, ad ecclesiam reducant. Et in his quoque super
 omnes & super omnia CHRISTVS misericors. Mūdi corpore, sunt qui nulla corpo-
 ris sorde inquinantur, toto corpore splendidi & puri. Mūdi spiritu, qui nullā prorsus
 animæ labem sentiūt, sed penitus puri sunt & mūdī, adeo, ut ne uel minimum quā-
 dem cogitare possint quod sit impurum, id diuina in eis faciente gratia. Et hæc men-
 tis puritas, sanctitas nominatur, quæ maxima fuit in Christo, qui sanctus sancto-
 rum est, immo solus sanctus, ut qui nostra & sanctorum omnium sanctitudo est.

*Pauperes.**Pauperes spiritu.**Matth. 11.**Psal. 39. 72.**Lugentes**Lugentes spu**Mites**Mites spu.**Esurientes.**Esurientes spiritu.**10. 11. 8**Misericordes**Misericordes spu.**Mūdi.**Mūdi spu.*

*Pacifici.
Pacifici spū.*

Pacifici terreni, pacem amant terrenam, & quoad possunt, celerrime inter discordes eam refarciūt. **Pacifici spiritu**, spiritualis pacis sunt amatores, & omnes homines pro uirili deo maxime, mox sibi ipsis inuicē conciliant, & ad diuinam propè mētis harmoniam adducūt. Et hæc est uera pax, & pax **CHRISTI**, de qua dicebat: Pacē meā relinquo uobis, pacē meam do uobis. Nō quomodo mundus dat, ego do uobis. Nō turbetur cor uestrū neq; formidet. Patiētes mūdani, persecutiones æquo animo ferunt, quæ uoluntate suorū maiorū, ut regū, aut dominorū, suboriūtur. At patiētes spiritu, omnes æquabili & imperturbata mēte ob uoluntatē dei faciēdā, persecutiones perferūt atq; molestias: & hæc est iustitia, & dei iustitia. Et quid non est passus **CHRISTVS** propter iustitiā, propter uoluntatē dei patris implendā, factus patri obediens usq; ad mortē, mortē autem crucis, omnium iudicio persequentium probrosissimā, contumeliosissimā, turpissimā: sed patiētia & obediētia morientis, & uolūtate patris factā omnium honestissimam, iustissimam & pulcherrimā, & insuper potentissimam, uictoriosissimā, saluberrimam? Quapropter iniurias, cōuicia & probra propter eum perpeti, qui est totius patiētiae archetypus & exemplar, gloriosum est: nec id tristitiā aut deiectionē animi, sed gaudiū & lætitiā afferre debet, utpote quod præter, id quod habet, pro ueritate, & exemplo **CHRISTI** patiētiam, persecutiōne quoq; prophetarū ueluti huius spiritualis patiētiae uestigiū & umbrā habeat. At hic intelligere par est, non in hoc quod quis pauper est spiritu, & uerē humilis, non in hoc quod lugens spiritu, non in hoc deniq; quod esuriēs & sitiens spiritu, & ita de reliquis, ipsum beatum esse, sed in hoc quod diuina patiāt. Ergo pauperes spiritu beati sunt, nō quia pauperes, sed quia ipsorū est regnum cœlorum. Et beati mites spiritu, nō quia mites, sed quia ipsi possident terram. Sed quam terram? Terram cœlestem, terram spiritualium, de qua dicitur: Credo uidere bona domini in terra uiuentium: siue ea sit hæreditas cœlestis, siue terra illa, quæ ex gloriosa resurrectione resumpta, dorata erit dono immortalitatis, de qua & dicitur: Exultabunt sancti in gloria, lætabuntur in cubilibus suis. Resumpta siquidem & immortalitate donata corpora, sanctorum sunt cubilia. Et beati qui lugent spiritu, non quia lugent, sed quia æternam consolationem adipiscuntur: & ita de reliquis. Sed hæc diuina percipiēdo, non tam agunt illi, quam diuina patiuntur: ut pauper spiritu, qui se profundissime humiliauit, & se in omnibus dei contemplatione atq; respectu nihili fecit: intuitus se nihil esse, sed deum omnia, & immensitatem eius super omnia incomprehensibilem, cum diuinam patitur exaltationem, nequaquā ipse agit, sed is qui eum exultat. Qui ergo has et alias **CHRISTI** doctrinas & gratias uerē habent, ac reuera tales sunt, non à se nec humana uirtute, sed dei dono tales sunt, quales erant apostoli. Et quos qualesq; eos reputare debeamus, ipse dominus per Matthæū nobis insinuat, ad Apostolos dicens. **¶** Vos estis sal terræ. Quod si sal euanuerit, in quo salietur? Ad nihilum ualet ultra, nisi ut mittatur foras, & conculcetur ab hominibus. Vos estis lux mundi. Non potest ciuitas abscondi supra montē posita. Neq; accendunt lucernam & ponunt eam sub modio, sed super candelabrū, ut luceat omnibus qui in domo sunt. Sic luceat lux uestra coram hominibus, ut uideāt opera uestra bona, & glorificēt patrem uestrū qui in cœlis est. **¶** Sal, sapientia quæ ad immortalitatē & incorruptibilitatem cōdit. Terra, homines. Euanescentia, fatuitas, insipiditas, insipientia. Missio foras, reprobatio. Cōculcatio ab hominibus, deputatio ad dæmonum cruciatus. Lux, qui doctrina illuminati sunt ad uitam pandendam sempiternam. Mundus, homines mundi. Ciuitas, ecclesia in qua deus habitat. Mons, **CHRISTVS**. Qui accendit lucernam, **CHRISTVS**. Lucerna, apostoli, doctrina **CHRISTI** illuminati. Ponūt sub modio, qui doctrinam occultant. Ponunt super candelabrum, qui eam manifestant. Domus, ecclesia & mundus. At id faciendum non propter se, sed ad dei solam gloriam. Ergo illud perinde est, ac si dominus,

dominus, qui opus suum cognoscebat, aperte illis dixisset: Vos estis sapientia hominum, qui in terra sunt. Quod si euanesceatis, infatuemini, & insipidi, id est insipientes efficiamini: quis mundum sapientia condiet, quis eum reddet aptum ad uitae immortalitatem, & incorruptibilitatem? Ad nihil ultra ualebitis, nisi ut reprobemini, & tormentis deputemini aeternis. Vos estis caelesti doctrina illuminati, ad uerum cognoscendum deum, & alios dirigendum ad uitam percipiendam aeternam. Vos estis habitatio dei, supra me, qui filius sum altissimi, fundata: ideo latere non debetis. Vos estis lucerna quam ego accendi, non ut lateat in abdito loco: sed ut luceat omnibus, qui in ecclesia sunt, imò omnibus qui sunt in mundo. Neque enim terreni homines accedunt lucernam, ut occultet eam in loco angusto, ut sub uase uel sub modio: tanto minus ergo deus uos ad hoc accendit: sed terreni homines accedunt lucernam, & in aperto ponunt eam, ut luceat omnibus, qui in domo sunt: tanto magis ergo uos deus, ut luceatis omnibus qui sunt in mundo: sed sic luceatis coram hominibus, ut non uos, sed deum respiciatis, non ut uos, sed deum glorificent, qui est in caelis. Alioqui si gloriam uestram quaeritis, si lucrum, si honorem, si uoluptatem: sapientia uestra euauit, infatuata est, & facta insipida, & non iam sapientia, sed insipientia est: lux uestra, obscurata: ciuitas, deserta: lucerna, extincta. Ergo deus, dei honor, dei bonitas, à quo omnia, per quem omnia, & propter quem omnia, iugiter uel sola attendenda est. Sed inquit: haec noua sapientia, noua lux, noua dei ciuitas, noua inhabitatio, & noua lucerna: nunquid destruit decalogum et dei mandata, quae lex ueteris continet? Minime, dicite hic per Matthaeum domino. **¶** Nolite putare, quoniam ueni soluere legem aut prophetas: non ueni soluere, sed adimplere. Amen quippe dico uobis: donec transeat caelum & terra, iota unum, aut apex unus, non praeteribit à lege, donec omnia fiant. **¶** Soluit legem & Prophetas, qui opus

positum asserit eius quod lex & Prophetarum, at **CHRISTVS** oppositum neque dixit, neque asseruit: sed legem adimpleuit, perfecit & consummauit: & non solum legem, sed & Prophetas, quorum prophetias implendo, ueraces esse illos monstrauit. At quomodo legem adimpleuit, perfecit, consummauit? Adijciendo sane quod deerat, & spiritum legis aperiendo, quae solum olim secundum literam & intelligebatur, & obseruabatur. Verum ne minimum quidem de lege peribit usque ad consummationem mundi. Quas autem prophetias adimpleuit? Quaecumque de Messia scriptae erant, usque ad sessionem suam in dextera patris. Nam de aduentu suo impleuit id Malachiae: Statim ueniet ad templum sanctum suum dominator dominus, quem uos quaeritis: & angelus testamenti, quem uos uultis. Et haec Esaiam: Ecce uirgo concipiet, & pariet filium, & uocabitur nomen eius Emmanuel. Item: Ego primus & ego nouissimus, manus quoque mea fundauit terram, & dextera mea mensa est caelos. Et subditur: Et nunc dominus deus misit me, & spiritum suum. et si nunc legimus & spiritus eius. Sed de hoc posterius, deo prospere nobis affulgente, dicemus in Ioanne. De loco natiuitatis suae, id Micheam: Et tu Bethleem, Ephratha: paruulus es in milibus Iudae: ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israel, & egressus eius, ab initio, à diebus aeternitatis. De conuersatione sua id Esaiam: Sicut pastor gregem suum pascet, in brachio suo congregabit agnos. Et id eiusdem: Ecce deus noster ultionem adducet, retributionis deus ipse ueniet, & saluabit nos: tunc aperientur oculi caecorum, & aures surdorum patebunt: tunc saliet sicut ceruus claudus, & aperta erit lingua mutorum. Et iterum id: Spiritus domini super me, eo quod unxerit me. Ad annunciandum mansuetis misit me, ut mederer contritis corde, & praedicarem captiuis indulgentiam, & clausis apertionem, ut praedicarem annum placabilem domino, & diem ultionis deo nostro: ut consolarer omnes lugentes, ut ponerem fortitudinem lugentibus Sion, & darem eis coronam pro cinere, oleum gaudij pro luctu, pallium laudis pro spiritu moeroris. De passione sua id Esaiam: Oblatus est quia ipse uoluit, & non aperuit os suum. Et id Danie

Malach. 3.

Esa. 7.

Esa. 48.

Mich. 7.

Esa. 40.

Esa. 35.

Esa. 61.

Esa. 73.

lis: Post hebdomadas septuaginta duas occidetur CHRISTVS. De sepultura sua id
 Danie. 9. Esaiæ: In die illa radix Iesæ, qui stat in signum populorū, ipsum gētes deprecabātur,
 Esai. 11. & erit sepulchrum eius gloriosum. Et id insuper: Et dabit impios pro sepultura, & di
 Zach. 9. uites pro morte sua. De descensione sua ad inferos, id Zacharia: Tu quoq; in sangui
 Osee. 13. ne testamenti tui, emisisti unctos tuos de lacu, in quo non est aqua. Et id Osee: De ma
 nu mortis liberabo eos, de morte redimam eos. De resurrectione sua, id Sophonia:
 Sopho. 3. Quapropter expecta me, dicit dominus, in die resurrectionis meæ in futurū, quia iū
 Psal. 3. dicitur meū, ut congregem gentes & colligam regna. Et hæc David: Ego dormiui
 Psal. 70. & soporatus sum, & exurrexi: quia dominus suscepit me. Et id: Quātas ostendisti mi
 Psal. 76. hi tribulationes multas & malas, & conuersus uiuificasti me, & de abyssis terræ ite
 Ephe. 4. rum reduxisti me. Et id insuper: Exurge gloria mea, exurge psalterium et cithara, ex
 Psal. 77. urgam diluculo. Et de sua ascensione in cœlum, id: Ascēdens in altum, captiuam du
 xit captiuitatem, dedit dona hominibus, Et iterum id: Regna terræ cantate deo, psal
 lite domino, psallite deo, qui ascendit super cœlum cœli ad orientem. An'ne & id
 Amos. 9. Amos 9: Qui ædificat in cœlo ascensionē suam. Et subditur: Dominus nomen eius.
 Psal. 109. Et de gloriosa sua in dextera patris sessione, id: Dixit dominus domino meo, sede à
 dextris meis, Donec ponā inimicos tuos, scabellum pedum tuorū. Itaq; si legas pro
 phetas, uidebis CHRISTVM omnia plenissime impleuisse, quæ ipsi implenda præ
 dixerant, ex quibus intelligimus, quæ restant implēda, antequam nouissimū aduene
 rit iudicium certissime impleturum. Si legem antiquam, nihil aliud legem nouā esse,
 quā lucem & perfectionē eius, eandem ut uestigium & umbrā perficientem: ergo
 mandata ueteris legis, ut ueteris & secundum literā, minima sunt: attamē minime sol
 uenda. Ideo ex Matthæo subdit dominus. ¶ Qui ergo soluerit unū de mandatis istis
 minimis, & docuerit sic homines, minimus uocabitur in regno cœlorū. Qui autē fe
 cerit & docuerit, hic magnus uocabitur in regno cœlorum.

PRAECEPTA DECALOGI ex Exodi cap. 20. hoc ordine digeri solent.

1 Non habebis deos alienos, non sculptile, aut similitudinē quācunq; adorabis.	6 Non mœchaberis.
2 Non assumes nomen dei tui in uanum.	7 Non furtum facies.
3 Diem sabbati sanctifica.	8 Non loqueris cōtra proximū tuū falsum testimonium.
4 Honora patrem tuum, & matrem tuam.	9 Nō cōcupisces domū pximi tui.
5 Non occides.	10 Non desyderabis uxorē eius, ne que quicquam quod ipsius sit.

Sunt & alia mandatorum legis ordinationes, quas (indultore deo) Marci cap. 12. tan
 gemus. Non est ergo dicendum & asserendum, oppositum alicuius præceptorum
 decalogi. Quod qui facit, alioqui (quanquam falsò) reputatus fidelis, minimi, immo
 nihili æstimari debet in ecclesia dei. At, qui fidelis ea implet, magni faciendus est. Ve
 rum illa quomodocunq; implere, non satis est ad salutem, sed & mandata nouæ le
 gis sunt tenenda: & illa quæ antiquis dicta sunt, ad spiritum sunt implenda. Quod
 Scribæ & Pharisei minime faciebant, qui mandata nouæ legis non recipiebant: &
 quæ implebant ueteris, ea ad literam, non ad spiritus intelligentiam implebant. Idcir
 co inquit apostolis suis per Matthæū dominus hoc modo. ¶ Dico autem uobis, quia
 nisi abūdauerit iustitia uestra plusquā Scribarū & Phariseorū, non intrabitis in re
 gnū cœlorū. ¶ Multa desyderabātur in Scribis & Phariseis salutī eorū necessaria.
 Primo, quia cū nō reciperēt mādata CHRISTI, quæ sunt mādata nouæ legis, esse nō
 poterant de regno cœlorū, quod est ecclesia & regnū CHRISTI. Secundo, quia spiri
 tū non sequebātur, quod maxime est legis CHRISTI. Tertio, quia iustitiā suā sibi &
 operibus suis tribuebant, se iustos operibus legis existimātes: fideles autē, & qui sunt
 legis gratiæ, operantur quidem uel quam diligentissime, sed nihil sibi operibus que
 suis.

suis, sed omnem iustitiam suam gratiae tribuunt. Apud illos, in merito operum totum
 consistit: apud istos, in gratia. Illi seipsum & sua opera bonitatemque suam respiciunt, et
 in illa delectantur: isti non se, sed nouam gratiam dei, & eius bonitatem admirantur,
 quae est eis summa uoluptas. Et haec iustitia eo maior, potior, et delectabilior est, quam
 Scribarum, & Pharisaeorum, quo gratia dei maior quam opus, & deus potior quam
 homo, & lux quam tenebrae delectabilior. Quomodo autem oporteat iustitiam regni
 dei maiorem esse iustitia Scribarum & Pharisaeorum, referante Matthaeo innuit do-
 minus, cum ait. ¶ Audistis quia dictum est antiquis: Non occides: qui autem occide- 39
 rit, reus erit iudicio. Ego autem dico uobis, quia omnis, qui irascitur fratri suo, reus erit
 iudicio. Qui autem dixerit fratri suo Racha, reus erit concilio. Qui autem dixerit fra-
 tue, reus erit gehennae ignis. ¶ Antiqui praecepta decalogi seruabant ad sensum lite-
 rae, quae lex noua non tollit, sed perficit ad spiritum. ut hoc: Nō occides, quod & Exo-
 di cap. uicesimo, et Deuteronomij cap. quinto scriptum est, seruabāt enim hoc de ex-
 teriori occisione: spiritus autem, & de exteriori, & de interiori, & omnino de amputa-
 tione omnis affectus, qui occisionis praebet occasionem. nam qui mala perturbatio-
 ne actus, exteriorem committit caedem, condemnationi reus est. Et item qui alterius
 concupiscit mortem, internam caedem committens, incurrit condemnationem, perin-
 de atque is qui caedem committit exteriorem: ut qui sic efferuefcit ira, ut mortē alterius
 uelit, omnimodumque ad id praestet consensum. Et ut de ira, sic & de odio & inuidia, &
 eiusmodi affectibus dicendum est. Qui ergo sic irascitur fratri ut exoptet eius mortē, ob-
 noxius erit τῆ κρισεα, id est iudicio, atque (ut iam dictum est) condemnationi. Verū si mortem
 nolit, ob iram tamē offenderit quis fratrem grauius uerbo, obnoxius erit τῶ συνεδριου,
 id est concilio, & iudicium ad hoc confidentium arbitrariae aut multae, aut poenae. Si
 autem ob iram dixerit fratri contumeliae uerbum, sed pro qua uocari non solent ad iu-
 dicium confessum, obnoxius erit gehennae ignis: hic enim neque ad mortem praesentem,
 neque ad mortem futuram, neque ad poenam arbitrio iudicum in hoc mundo subeundam
 condemnabitur: sed si non aliunde purgabitur in mundo, fratri reconciliatus, igne mul-
 tabitur geennae. Vnde fit, ut triplicia sint peccata. Quaedam mortis, siue in hoc, siue in
 altero seculo, siue in utroque: & haec sunt grauissima. Quaedam grauioris offensae, quae
 etiam cognita in hoc mundo puniuntur, sed poena iudicij arbitraria. Alia sunt offen-
 sionis, sed non tantae pro qua posita sint humana iudicia, & haec, etsi sint horum trium
 ultima & minus grauiora, non sortientur tamen (nisi satisfactio facta sit) extra mundum
 impunitatem apud eum, qui nullum malum sinit impunitum, sed multabuntur mul-
 ta ignis. Et hoc est quod hic dicitur: Reus erit iudicio, reus erit concilio, reus erit ge-
 hennae ignis. Vnde fit ut horum trium κρισεα, συνεδριου, γεεννα του πυρος, grauissimum
 sit κρισεα, id est iudicium: deinde συνεδριου, id est concilium: & tertio loco gehenna
 ignis. Crisis enim ei debetur, qui per iram occidit factus, & ei qui sic irascitur, ut men-
 te sit homicida. Synedrion, ei qui per iram in tale concilium prorumpit, ob quod mul-
 tare solent iudices. Gehenna ignis, ijs etiam irascentibus, quibus non est ordinata à
 iudicibus poena. Ex quo loco satis aperte haec tria innuuntur: supplicium aeternum,
 quod est debitum ijs, qui sunt rei iudicio: supplicium temporale, quod est eorum qui
 sunt rei synedrion, id est concilio, & ut sic dicam, consistorio atque confessorio: & ignis
 purgatorius, qui est supplicium etiam eorum, qui in hoc mundo, neque morte plecte-
 rentur, neque in ius traherentur. At dices: gehenna ignis nihil aliud est, quam supplicium
 aeternum. Id inficiandum est. Nam hic crisis dicit supplicium aeternum, ut certum est:
 quia ei debetur, qui manifeste transgreditur praecipitum: non potest ergo hic gehenna
 ignis designare supplicium aeternum, cum ponatur hic aliud esse quam crisis supplicium: sed
 expiatorium supplicium, etsi etiam non negem gehennam interdum supplicium designare aeter-
 num, ut cum dicit dominus apud Marcum: Bonum est tibi debile introire in uitam,

Hic nota argumenta
 scripturae de purgatorio.

Mar. 9.

quàm duas manus habentem ire in gehennam, in ignem inextinguibilem, ubi uermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur. Sed cum supplicium gehennæ ignis, ut expiatorius, sed non æternus cruciatus, graue sit, ac non paruum supplicium: adijcere poteris, ergo grauius plecteretur, qui leui crimine peccaret, pro quo etiam lex non constituit in hoc mundo poenam, quàm qui grauiori, ut qui secundo modo irascitur: quippe cum ille poena gehennæ, hic temporalis puniatur. Nequaquam illum, quàm hunc grauius plectendum crediderim. Nam ponamus tres qui peccauerint ira: primum, usque ad uoluntatis homicidium: secundum, usque ad conuicium atrox, quod lex puniunt: tertium, conuicio leuiore, quod tamen lex punire non solet. Si omnes lege purificati fuerint, facta iuxta eam satisfactione, nullum patientur postea supplicium, quia erit satisfactum deo, secundum suam ordinationem. Quod si nullus eorum satisfecerit: primus, supplicio punietur æterno, quia obnoxius crisi: secundus, supplicio, sed non æterno, quia non obnoxius crisi, sed poenæ temporalis: tertius quoque punietur supplicio, at non æterno, & leuiori etiam quàm secundus, cum minus graue sit eius peccatum. Vnde ex secundo magis intelligitur adhuc ignis expiationum, qui hic gehennæ ignis dicitur. Primi in hoc mundo non expiati, grauissima poena est: secundus, mediocris: tertius, leuissima. Culpa primi non expiati in hoc mundo, inexpiabilis post istum mundum: secundus & tertius, expiabilis: huius leuius, istius grauius: at omnes in hoc mundo expiabilis. Verum quia hic primus in Euangelij, quod sciam, occurrit locus, qui nobis coniecturam de expiandarum animarum loco post huius mortalis uitæ functionem, ingerit: libet hic paucis nonnulla, quæ cum superioribus id ipsum apertius confirmant, subindicare.

J. Zach. 9. Primo, Zacharias inquit: Tu quoque in sanguine testamenti tui, emisisti uinctos tuos de lacu, in quo non est aqua, Cum autem audimus uinctos, poenam intelligimus: cum uero in quo non est aqua, in eo loco non esse refrigerium. Et quis hic locus esse possit, nisi expiationum? Secundo, Petrus in Actis ait de CHRISTO domino: Quæ deus suscitauit solutis doloribus inferni. At quibus doloribus? Non ipsius sanè, qui uenerat soluere uinctos: sed eorum, qui in poenis detinebantur inferni. Sed quis hic infernus, nisi expiationum carcer? At dices: lacus ille apud Zachariam, & infernus apud Petrum, sinus Abrahamæ intelligitur. Id esse non potest, quia neque illic uincti erant, neque dolores, qui soluerentur: sed consolationes, dicente Abraham ad diuitem, qui erat in inferno: Fili recordare, quia recepisti bona in uita tua, & Lazarus similiter mala: nunc autem hic consolatur. Audis illic consolationem, ergo aliud Abrahamæ sinus & lacus et infernus, etiã ille quo liberati per CHRISTI descensum, soluti sunt à doloribus. Adde quod diues in inferno à longe uidebat Abraham, & Abraham dicit: Inter nos & uos magnus chaos firmatum est, ut isti qui uolunt hinc transire ad uos non possint, neque inde huc transire. Sed forte dices, hoc de inferno inferiori dictum: ego uero de superiori existimo. Sed de hoc in Luca 16. si ita deo placitum fuerit, latius differemus. Tertio, Apocalypsis quinto sic legitur: Omnem creaturam, quæ in cælo est, et super terram, & sub terra, & quæ sunt in mari, & quæ in eis, omnes audiui dicentes sedenti in throno & agno: Benedictio, & honor, gloria, & potestas, in secula seculorum. At quæ sunt sub terra laudantia deum & agnum, id est filium dei, pro omnium salute immolatum: nisi defunctorum animæ etiam fidelium? Non enim illæ esse possunt quæ sunt perpetuæ damnationi obnoxie: de quibus diuinus Psalter dicit: In inferno autem quis confitebitur tibi? Et rursus: Non mortui laudabunt te domine, neque omnes qui descendunt in infernum. Et in Esaia: Non infernus confitebitur tibi, neque mors laudabit te: non expectabunt qui descendunt in lacum, ueritatem tuam. Illæ igitur quæ deum laudant & agnum, adhuc expiantur atque purgantur. Sed dices, sunt ne illæ quæ purgantur, in inferno? Sunt sanè: sed duplex est infernus, inferior atque superior. De inferno inferiori, modo adducti psalmi loquuntur. De superiori uero, id quod ex Petro in Actis

Digressio de purgatorio.

J. Zach. 9.

Z. Act. 2.

Luc. 16.

3. Apoc. 5.

Psal. 6.

Psal. 113.

Esa. 38.

Actis paulo ante allatum est. Sunt ergo, ut admodum consentaneum est, animæ illæ, quæ adhuc purgantur, in inferno superiori. Superiorem autem esse infernum, hac quoque ratione intelligimus: quia scriptura ponit infernum inferiorē. ut id Psalmi: *Eruiisti animam meam ex inferno inferiori.* Nam cum sit infernus inferior, superiorē quoque esse necesse est: ad cuius discrimen ille dicitur inferior, hoc enim mutuus relatiuum respōsus postulat. Et quis etiam dubitet de inferno superiori dixisse Petrum per spiritum sanctum, dominum soluisse dolores inferni? Sed adijcies: quomodo ergo dicit Paulus dominum descendisse in inferiores partes terræ, si non soluerit ex inferno inferiori? Aliud certe sunt inferiores partes terræ, & infernus inferior: nam terræ duplices sunt partes, superiores scilicet, in quibus degimus, dum adhuc hic vitales carpiamus auras: & inferiores, in quibus inferi, tum superior, tum inferior. Ergo si in infernum superiorem descendit, in partes inferioris terræ descendit, siue in inferiorem infernum descenderit, siue non. Nam & infernum inferiorem in inferioribus partibus terræ esse non negauerim, dicente scriptura: *Introibunt in inferiora terræ, tradentur in manus gladij, partes uulpium erunt.* Cum gladium audis, intellige tormētum. Cū partes uulpium erunt, intellige illos fore portionem dæmonum, ut iam nulli dubium esse possit, id de inferno inferiori esse dictum. Quarto ad idem facere uolunt, quod ait Paulus prima ad Corinthios epistola: *Vniuscuiusq; opus manifestum erit: dies enim domini declarabit.* Dies domini cuiusq; particularis, dies est egressus eius ex hoc limine uitæ: ut uniuersalis, in qua ille omnes iudicabit: de qua nos admonet: *Vigilate, inquit, quia nescitis diem neq; horam.* Et subdit Paulus: *Si cuius opus arserit, detrimentum patietur: ipse uero saluus erit, sic tamen quasi per ignem.* Quid est, cuius opus arserit, nisi cuius malum male uiuendo contractum, expiatū, purgatum ue fuerit? Quid detrimentum patietur, nisi patietur cruciatum? Quid autem saluus erit, nisi aeterno nō subiacebit supplicio: saluus autē erit, sic tamē quasi per ignem, quia probatione, purgatione, & expiatione ignis? Quinto, plerisq; in locis id dominus in euangelio, nunc in parabola, nunc citra parabolam innuere uidetur. In parabola, ut cum paulo post hoc capite dicit: *Amen dico tibi, non exies inde, donec reddas nouissimum quadrante.* Citra parabolam, cum ait: *Qui autem dixerit contra spiritum sanctum, non remittet ei, neq; in hoc seculo, neq; in futuro.* Ex quo satis aperte insinuare uidet quædam peccata in futuro seculo remittenda. Sed & de his suis in locis posterius. Huius etiam sententiæ fuerunt Hebræi (& si inde argumētum nolim esse sumendum) quod ex Iosepho cognoscitur secundo Machabæorum, narrante *Iudam misisse Hierosolymam duodecies mille drachmas argenti pro peccatis mortuorum sacrificium.* Quibus uerbis suam, Hebræorumq; sententiā fuisse innuit, mortuorum peccata etiam post mortem solui posse, expiari, purgari, ipsosq; tandem à pœnis esse soluendos. Sed nūc ad Euangelistæ propositum reuertamur, ubi uarios iræ modos tetigit, qui præcepto dei de diligēdo proximo cōtrarij sunt (nam iram comitari solet odium) & ideo illi puniēdi sunt, & eo quoq; grauius, quo erga proximum charitas magis læditur. Proinde de charitate erga fratrem prosequitur. Et adeo regnū dei, quod est regnum CRIST I, regnum pacis, regnū charitatis in dilectione consistit: ut omnia dilectioni & charitati sint fidelibus postponēda, propter quod dicēte Matthæo, subdit dominus. **C** Si ergo offeras munus tuū ad altare, & ibi recordatus fueris, quod frater tuus habet ali quid aduersum te, relinque ibi munus tuum ante altare, & uade, prius recōciliare fratri tuo, & tunc ueniens offer munus tuum. **C** Magnum est, munus deo offerre, magnum orare, magnum quodcunq; opus pium facere: sed ita demum deo placens, & acceptum, si fiat in dilectione: quod illa præcedens aut muneris oblationem, aut pium erga deum officium, designat recōciliatio cum fratre. Charitas autem hoc habet, si siue fratrem offenderis, siue non, frater tamen tibi male afficiatur, ut quantumcunque

Psal. 39.

Eph. 4.

Psal. 62.

Corin. 1.

Matth. 25.

Matth. 5.

Matth. 12.

2. Mach. 12.

40

- potes, & in te est, illum tibi reconcilies, ut ipse tecum, & tu cum eo, ut filij dei & pacis esse possitis: propter eum, qui nos eiusdem patris æterni fecit esse filios, qui est CHRISTVS dominus, reconciliatio & pax nostra. At quãdiu sumus in hoc mundo, quamuis ad hoc à domino electi sumus, & regno cœlesti adsciti, ut simus filij pacis, iuge nihilominus gerimus bellũ: quia quod caro est, aduersatur spiritui: quod terrenũ, cœlesti: & qd' corruptibile, immortalĩ: adeo, ut sermo dei, & spiritus, qui nobis à deo datus est, sit nobis aduersarius. nobis dico, qui carnales, terreni, & corruptibiles sumus. Et ideo ne sancta pace fraudemur, saluator per Euangelistã suã Matthæã, dat nobis hoc sanctum documentum, dicens. **C**Esto consentiens aduersario tuo cito, dum es cum eo in uia: ne forte tradat te aduersarius iudici, & iudex tradat te ministro, & in carcerem mittaris. Amen dico tibi, non exies inde, donec reddas nouissimum quadrãtem. **C**Non solum dissensiones in mundo aduersus alios, quas maxime suscitãt ira, nobis prohibentur: sed & hoc præcepto nobis interna prohibetur dissensio. Quare si aduersarijs nostris, quibus debitores sumus, cito assentire debemus, & reconciliari priusquam ad iudicem terrenũ pertrahamur: tanto magis uerbo dei, & spiritui CHRISTI, cui omnia debemus, æterni iudicis formidãtes iudicium. Nos, caro. Aduersarius, uerbum dei, & spiritus. Via, mundus. Iudex deus. Minister, angelus uindex. Carcer, gehenna, aut infernus. Ultimus siue nouissimus quadrãt, completa satisfactio. Caro deorsum trahit, spiritus semper sursum: caro ad mundum, spiritus ad deum: caro ad peccatum, spiritus ad gratiam: illa ad impuritatem, hic ad sanctimoniam: illa ad seruitutẽ, hic ad libertatem: illa ad tormentum, hic ad quietem, & summam quidem quietem & felicitatem æternam. Huic autẽ aduersario nostro cito consentire oportet: ne quod reluctati simus gratiã dei, nos deo accuset, & tradamur pœnis gehennã: neq; inde exeamus, donec ad integrum satisfecerimus: aut si ultimum debitum exoluere nequeamus, nõquam etiam exeamus. At nisi essent qui ultimum debitum exoluere possent, & dei miseratione ad plenum purgari, expiari, ac satisfacere iustitiã diuinã: non dixisset dominus, non exies inde, donec reddas nouissimum quadrãtem. Ex quo rursum intelligimus esse quendam expiationũ, purgationumq; locum: siue illum uoces infernum, siue gehennã, siue lacum, carcerẽ, abyllum, aut alio quouis nomine, quod in sacris reperiatur scripturis. Cæterum ut dominus adimpleuit nobis intelligentiam huius præcepti legis, Non occides: sic & huius, Non mœchaberis, referãte Matthæo
- 41 » adimplet, dicens. **C**Audistis quia dictum est antiquis: Non mœchaberis. ego autem dico uobis, quia omnis qui uiderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo. Quod si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eũ, & projice abs te. Expedit enim tibi, ut pereat unum membrorum tuorum, quã totum corpus tuum mittatur in gehennã. Et si dextera manus tua scandalizat te, abscinde eam, & projice abs te. Expedit enim tibi, ut pereat unum membrorum tuorum, quã totum corpus tuum eat in gehennam. **C**Antiqui, & lex uetus mandatũ hoc, Non mœchaberis, de mœchia, & adulterio exteriori sumebant: spiritus autem, & lex noua, nõ de exteriori solum, sed & insuper de interiore mœchia, & ihs qui ad eam alliciunt, & inuitant refecandis affectibus, intelligit, quia qui sic concupiscit mulierem, ut cum ea pleno mentis consensu uellet adulterium commisisse, internum iam commisit adulterium, iam mente factus adulter. Sed & qui mulierem ad bonum respicit, & cum hoc aspectu obrepere sentit concupiscentiam, & si citra adulterij consensum, desistere nihilominus debet, eam etiam hoc modo in bonum respicere. Et si quis bona faciendo, sentit inde nasci concupiscentiam: ab hoc quoq; illi desistendum est, aut membrum, id est affectus membri, unde illa nascitur, prius amputãdus: nõ melius est absq; hoc aspectu, aut absq; hoc opere intrare in regnum uitæ perpetuæ, quã aspectum etiam ad bonum & malum affectum habentem, aut bona operantem, unde oriatur scandalizans

44

Leuit. 19.

Exo. 20.

Deut. 5.

Lex noua oīo phibet iurare.

Adiurare licet p iuramento exigere.

à Custodibaro discordare, mittit ei statim repudium, connubium renuens, non secundum leges Iudæorū. Nam marito quidē licet apud nos hoc facere: uxori uero nullatenus se separare, & alium ducere, nisi prius à priore marito dimittatur. An non & id ostendebat, quod CHRISTI est repudiandi potestas, ecclesiæ autem nō: si modo hæc aliquid habere possit, unde iuste repudietur, ut uetus olim synagoga: CHRISTVS autem non possit: Iam uero intelligentia duorum mandatorum antiquæ legis, de homicidio uidelicet, & adulterio ad spiritum referata: nunc ad tertium simili modo spiritua-

liter adimplendum transit dominus, prosequente Matthæo, dicēs. ¶ Iterum audistis, quia dictum est antiquis: Non periurabis, reddes autem domino iuramenta tua. Ego autem dico uobis, non iurare omnino: neq; per cœlum, quia thronus dei est: neq; per terram, quia scabellum est pedum eius: neq; per Hierosolymā, quia ciuitas est magni regis: neque per caput tuum iuraueris, quia non potes unum capillum album facere, aut nigrum. Sit autem sermo uester, est est, non non: quod autem his abundātius est, à malo est. ¶ Sic in Leuitico scribitur: Nō periurabis in nomine meo, nec pollues nomen dei tui. Et in Exodo: Non assumes nomē domini dei tui in uanum. Et in Deuteronomio: Non usurpabis nomen dei tui frustra: quia non erit impunitus, qui super re uana nomen eius assumpserit. Verum lex noua prohibet non modo peierare, sed etiā omnino nō iurare: siue affectu, ut faciūt perturbati: siue imitatione, ut paruuli: siue consuetudine, ut scelerati: quia id non à spiritu bono est, sed à malo. Et nō solum uetat iurare per nomen dei, sed & per cuiuscunque creaturæ nomen, ut per cœlum, terram, quancunque creaturam, aut uirtutem. Neque fictitiè iurare permittit, quia hoc est simulatio mali, atqui omnis talis, mala: ut simulatio furti, simulatio adulterij. Viri quoq; spiritualis est non solum non iurare in re uana, sed ne in re seria quidem: nam qui tales sunt, ueraces sunt: ueracibus autem uerax fidem facere sufficit, si dicat quod dominus præcepit, *uai uai*, id est etiam etiam, asserendo: aut non non, abnuendo. Quod si apud incredulos, malosq; homines sermo etiam de re seria, & necessaria habeatur, cur iurabit ob eorum malitiam, ut in illos fidem inserat? Quis unquam magis seria locutus est quàm saluator: quis magis necessaria? Nunquam tamē alio utebatur sermone, quàm isto: Amen amen dico uobis, aut aliquo alio simili, qui uera erat non iurantibus forma. Ergo quod nunc nonnulli iurant ad fidem de quibusdam utilibus, aut necessarijs astruendam, quam potius iuramento, quàm personæ præstandam confidunt: hoc aut proprio fit malo, aut alieno. Forte etiam periculum est, dum in iudicijs iuramentum exigitur, ne exigens peccet: nam si constet uocatum in ius esse uerè bonum, ac ueracem, sat est ab eo audire, etiam, aut non: si autem id non constet, aut etiam constet esse malum, forte ab eo exigitur quod non est exigendum. Quid igitur? Adiurare licet: nam & adiurationi dominus respondit, non autē iurauit: & adiurationes in noua reperiuntur lege. Quod si quispiam adiuratus ab altero, ueritatem dicat, etiam aut nō respondendo, aut rem petitam enarrando, neq; hic, neq; ille delinquit. At si falsitatem dicat, ipse delinquit, & delictū falsi testimonij incurrit: sed minus forsità peccat, quàm si iurando in reatum quoq; periurij incidisset. ut enim qui adiuratus ueritatem respondet, non iurat: sic qui falsitatem, non peierat, sed falsus testis est. Sed & ille qui adiurauit, prorsus insons est. nō enī dubiū est, quin exegerit quod exigere licebat. Et quamuis ordinationibus iudiciorū contradicere non sit mei instituti, hoc tamen magis Christianum esse putem: & omnino nō iurare, neq; ad iurandum cōpellere magis spirituale, si tamen id malitia permetteret hominum. Quanquā & hanc quoq; domini sententiam de non iurando, ad communem, & quotidianam loquendi fidelium consuetudinem (suos enim alloquitur) applicari uolunt: quod maxime uerū est, præsertim si lex antiqua, quam declarat dominus: Non periurabis, reddes autē domino iuramēta tua, de communi, & quotidiana locutione posita sit. Deinceps autem aliud quod scriptū erat in

erat in ueteri lege, emendat dominus, ut lex sit perfecta, & ut mōstret quomodo im-
 » pleuerit eam, & ab alijs sit implenda, mōstrante Matthæo, dicens. ¶ Audistis quia di- 45
 » ctum est: Oculum pro oculo, dentem pro dente. Ego autem dico uobis, non resistere
 » malo: sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe illi & alteram. Et ei
 » qui uult tecum in iudicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium.
 » Et quicumq; te angariauerit milliariū unum, uade cum illo & alia duo. Qui autē petit
 » à te, da ei: & uolenti mutuare à te, ne auertaris. ¶ In Exodi uicesimo primo sic scribi- Exod. 21.
 » tur: Reddet animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro
 » manu, pedem pro pede, adustionem pro adustione, uulnus pro uulnere, liuorem pro
 » liuore. Similis fermè sententiā habetur Leuitici uicesimo quarto, & Deuteronomij
 » decimonono. Hanc autem retaliationem prosequi, & expetere in ueteri lege licebat,
 » in noua uero uetitus est hic ulciscendi appetitus, & damnum damno retaliandi mo-
 » dus: quia homo spiritalis mortuus est legi, uiuit autem gratiæ: mortuus est concu-
 » piscentijs, uiuit spiritui: mortuus est in se, uiuit in deo: ideo nunquam malum repen-
 » dit, sed tam pro bono quàm pro malo semper bonum. Antiqui exposcebant uindis-
 » ctam, iste non: illi non parcebant, parcit iste: illi impatientes erant, iste patiens: & adeo
 » aduersa æquanimiter ferens, ut damnum passus, in meliore parte bonorum suorum
 » paratus sit adhuc etiam ferre patienter iacturam reliquorum: quod in obuersione si-
 » nistræ maxillæ, pexussa iam dextra designatur. Illi pro rebus temporalibus contem-
 » debant in iudicio, mutuaq; dilectionis iura uiolabāt: at homo spiritalis, qui uerè in-
 » duit CHRISTVM, non contendit: sed si quis pro tunica ipsius cum eo in iudicio con-
 » tendere uelit, potius eligit, non tunicam solum, sed ipsum quoque pallium, id est in-
 » ternum & externum uestimentū relinquere illi, quàm cum eo altercari, ac litigare. est
 » enim de regno pacis & concordiæ, non litis & contentionis amator: & rex eius (ut
 » ait Esaias) uocatur pater futuri seculi, princeps pacis. Antiqui in molestijs perferēdis Es4.9.
 » odium concipiēbant, iste beneuolentiā exhibet: adeo ut si quis eum in uno grauas-
 » re coeperit, illi in duobus insuper alijs suam operam beneuole ac ultro præstiturus sit:
 » uerbi causa, si quis eum coegerit, ut se deducat per unum milliariū, beneuole dedu-
 » cet eum: si optet aut permittat, etiam per duo, aut iuxta codicis latini sensum per tria
 » milliaria. Antiqui petentibus à se aut consiliū aut auxiliū, cum egerent, gratis nō
 » dabant: iste petenti tribuit, sic enim nobis petentibus, & indigentibus gratis largiri
 » solet deus: quinimmo ferè semper nobis largitur non petentibus. Quod si petat ali-
 » quid non gratis, sed mutuo, mutuo quoq; dat illud fratri, pluris faciens ei subuenire,
 » quàm exiguum terrestre bonum conseruare. Itaq; spiritalium hominum patientia,
 » beneuolentiā, & beneficētia nullis unquam uincitur iniurijs, molestijs, incommodis,
 » sed semper ad omnes, & maxime ad fideles prompta est: & tanto magis, quanto ma-
 » gis agnoscuntur tales. Adhuc autem unum ueteris legis mandatum quomodo sit se-
 » cundum spiritū intelligēdum, & quomodo eo sit fidelibus utendum, aperiente Mat- 46
 » thæo, subdit dominus, dicens. ¶ Audistis quia dictum est: Diliges proximum tuum,
 » & odio habebis inimicum tuum. Ego autē dico uobis: Diligite inimicos uestros, be-
 » nefacite ijs qui oderunt uos: & orate pro persequentibus, & calumniantibus uos, ut
 » sitis filij patris uestri qui in cœlis est: qui solem suum oriri facit super bonos & malos,
 » & pluit super iustos & iniustos. Si enim diligitis eos qui uos diligunt, quam mercedē
 » habebitis? Nōne & publicani hoc faciunt? Et si salutaueritis fratres uestros tantum,
 » quid amplius facitis? Nōne & Ethnici hoc faciunt? ¶ Scribitur in Leuitico: Diliges Leuit. 19.
 » amicum tuum sicut teipsum. id autem est secundum de dilectione præceptum, quod
 » de uera dilectione, quæ est in deo, & propter deum intelligendum est. Ex quo anti-
 » qui aliud ex opposito trahebant: Odio habebis inimicum, quod & ex ueteribus scri-
 » pturis apertè cognoscitur, quæ passim mala imprecātur inimicis, ut id: Aduerte mala Psal. 53.

psal. 92. inimicis nostris, & in ueritate tua disperde illos. Et iterum id: Erubescant, & conturbentur in seculum seculi, & confundantur, & pereant. Quæ nimirum si de carnalibus, & non de spiritalibus inimicis, quæ sunt spirituales nequitia, intelligantur: dicta uidentur ex permissione odij in inimicos, in ueteri lege contenta, quod lex noua aufert: emendat enim illam ea ex parte, qua deficiebat, eandemq; perficit: iubens etiã inimicum propter deum diligere, ut plus possit imitatio dei ad diligendum, qui benefacit iustis & iniustis, & (ut sic dicam) amicis & inimicis, quod est ueræ dilectionis argumentum, quàm terrenæ inimicitia, quas caro, mundus, aut dæmonia suscitant, ad odium. in spiritalibus enim uiris supernorum ratio uincit: quæ autem ab imo proueniunt, reijciuntur. Et nõne etiã par est, ut filij dei, qui filij sunt nouæ legis & gratia, à filijs mundi differant? Cum ergo filij mundi, ut publicani & Ethnici, id est Gentiles, qui uerum deum non norunt, diligant amicos, & saluent eos, inimicos autem haudquaquam: decet profecto, ut fideles, qui regno cœlorum adscripti sunt, diligant non amicos tantum, sed etiam inimicos: & in eos officia humanitatis, beneuolentiæ, ac beneficentiæ collocent. Et per hæc cætera ueteris legis præcepta facile traherentur ad spiritum: intendunt enim omnia quandam perfectionem diuinæ bonitatis imitatricem, sed maxime omnium ea, de qua modo loquebatur, dilectio. Quapropter nunc proponit nobis dominus maximum, quod imitari diligendo debeamus, totius

47 " inquam bonitatis exemplar, referente Matthæo, dicens. ¶ Estote ergo uos perfecti, sicut & pater uester cœlestis perfectus est. ¶ Cœlestis pater deus est, qui omni bonitate, & seipso, & re ipsa perfectus est, immo superperfectus: nos autem dono gratia eius, non nobis ipsis perfecti esse possumus, sed imitatione. Perfectus est ueritate, & summa quidem ueritate: nos ergo perfecti simus fide, est enim fides summæ ueritatis imitatio. Est perfectus æternitate: simus ergo perfecti spe, quæ est æternorum bonorum imitatio, aut (si mauis) expectatio. Est perfectus bonitate & in se, & extra se ad opus suum: simus ergo perfecti charitate & ad deum maxime, & secundo loco ad proximum. charitas enim est æmulatio diuinæ bonitatis: nam nihil amabile est, nisi bonum: nihil uerè amabile, nisi uerè bonum: nihil summè amabile, nisi summè bonum: & ab hac maxime perfecti esse possumus, quemadmodum pater noster cœlestis perfectus est: quia summa in eo bonitas, idem est quod summus amor: summa charitas, summa dilectio, sic enim deus, testante Ioanne, dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret: sic filius eius dilexit nos, ut animam suam pro nobis poneret: sic spiritus sanctus diligit nos, ut (autore Paulo) postulet pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Et charitas dei diffundatur in nobis per spiritum sanctum, qui datur electis. Ergo cum dilectio & charitas sit, quæ nos summè ad imitationem dei reddat perfectos, det nobis illa summa, & superperfecta bonitas suum sanctum amorem, suam dilectionem, suam charitatem: nos autem illi summo patri, qui totius diuinæ perfectionis fons est, & origo, per filium eius in spiritu sancto gloriam, honorem, & gratiarum actionem in omnia seculorum secula, Amen.

Ioan. 3.

Roma. 8.

CAPVT SEXTVM.

48

Attendite ne iusticiam uestram faciatis coram hominibus, ut uideamini ab eis: alioquin mercedem nõ habebitis apud patrem uestrum, qui in cœlis est. Cum ergo facis elemosynam, noli tuba canere ante te: sicut hypocritæ faciunt in synagogis, & in uicis, ut honorificentur ab hominibus. Amen dico uobis, receperunt mercedem suam. Te autem faciente elemosynam